

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 343.2

ГЕРАСИМЧУК С.С.

**ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ХУЛІГАНСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ОПОРОМ ПРЕДСТАВНИКОВІ ВЛАДИ
АБО ГРОМАДСЬКОСТІ, ЯКИЙ ВИКОНУЄ ОBOB'ЯЗКИ З ОХОРОНИ
ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ**

Наукова стаття присвячена дослідженню деяких аспектів криміналістичної характеристики хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку. Розглядається особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики, а також її зв'язок з іншими елементами.

Ключові слова: хуліганство, громадський порядок, криміналістична характеристика, особа злочинця, представник громадськості, осудність.

Научная статья посвящена рассмотрению некоторых аспектов криминалистической характеристики хулиганства, связанного с сопротивлением представителю власти или общественности, выполняющему обязанности по охране общественного порядка. Рассматривается личность преступника как элемент криминалистической характеристики, а также ее связь с другими элементами.

Ключевые слова: хулиганство, общественный порядок, криминалистическая характеристика, личность преступника, представитель общественности, вменяемость.

The scientific article is devoted illumination of some aspects of the criminalistic characteristic of the hooliganism associated with resistance to a representative of the government or the public who is performing public order duties. The personality of the criminal is examined, and its relation with other elements is examined too.

Key words: hooliganism, public order, criminalistic characteristic, personality of the criminal, public representatives, sanity.

Вступ. Кожне суспільно-небезпечне діяння пов'язане з певними особами – тими, хто його вчиняє, і тими, стосовно кого це сталося. Кореляційні зв'язки між зазначеними елементами та іншими складовими криміналістичної характеристики є досить важливими для планування розслідування. Це пояснюється низкою факторів як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. Майже кожен з зазначених факторів певним чином пов'язаний з особою хулігана. Тому зрозуміло, що визначений елемент криміналістичної характеристики злочину займає одне з основних місць в її побудові.

Дослідженню питань особи злочинця приділяли свою увагу такі вчені-криміналісти, як Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.І. Возгрін, А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, О.Н. Колесніченко, В.П. Колмаков, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, М.В. Салтєвський, Р.Л. Степанюк, К.О. Чаплинський, Ю.М. Черноус, В.Ю. Шепітько та інші. У справах про хуліганство її вивчали М.С. Бушкевич, Ю.А. Віленський, В.П. Власов, М.М. Єфімов, В.І. Захарєвський, Н.О. Кононенко, А.О. Крикунов, М.А. Очеретяний та інші. Але потрібно зазначити, що наше дослідження є комплексним підходом до визначення типових слідчих ситуацій початко-

вого етапу розслідування хуліганства досліджуваного виду, а також до вивчення особи хулігана через призму вивчення різних думок науковців та емпіричного матеріалу.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, а також формулювання її зв'язків з іншими елементами.

Результати дослідження. Особа злочинця, як відзначає Ю.М. Антонян, відіграє в криминології виключно важливу роль інструмента наукового пізнання тих, хто скоїв злочин. Особа злочинця – це галузь криминологічних знань, об'єкт криминологічного дослідження, без якого існування криминології неможливе, оскільки за його допомоги може бути вирішено головне завдання криминології – пояснення злочинності [1, с. 42].

В розробці криміналістичної характеристики особи злочинця досить важко виділити інформацію, про що наголошував М.Т. Ведерніков, що має суто криміналістичне значення, адже особа – єдине цілісне явище, всі сторони якого взаємопов'язані і взаємообумовлені [4, с. 76]. Продовжуючи свою думку, науковець зазначає, що злочинцем вважається людина, яка вчинила злочин унаслідок властивих їй психологічних особливостей, антигромадських поглядів, негативного ставлення до етичних цінностей і вибору суспільно небезпечного шляху для задоволення своїх потреб або непровяду необхідної активності у запобіганні негативному результату [2, с. 16]. Тому цей елемент доречно розглядати через призму зазначених наук.

А.П. Закалюк із цього приводу уточнює, що не можна називати злочинцем особу й характеризувати її як особу злочинця до того, як у визначеному законом порядку не буде встановлено вчинення нею злочину. Але сукупність соціально типових ознак, що відрізняють особу злочинця від інших типів особи, не виникає в один момент, після чи під час учинення злочину, тим паче після вироку суду. Ці ознаки накопичуються поступово, тривалий час, коли кількісні показники негативних рис перетворюються в нові негативні якості, що набувають суспільної небезпечності, зумовлюють криминогенну мотивацію й у певний момент реалізуються в учиненні злочину. Отже, риси та ознаки особи злочинця з'являються задовго до того, як вони, зрештою, реалізуються в учиненні злочину. Так само ці риси не зникають в один момент після відбуття покарання. Має пройти певний, нерідко тривалий час, коли ознаки особи злочинця зміняться в соціально прийнятному напрямі й втратять свою соціальну типовість особи злочинця [8, с. 239–240].

Своєю чергою І.М. Даньшин зазначає, що особа злочинця включає низку елементів, тобто певну кількість різних ознак, властивостей, рис, особливостей, які об'єднує так:

- соціально-демографічні ознаки (відомості про стать, вік, рівень освіти, рід занять, стаж роботи, сімейний стан, місце проживання, інші дані про соціальний статус особи). Соціально-демографічні ознаки дають істотну інформацію про особу злочинців, що може бути використана як із науковою, так і прикладною метою, зокрема під час розробки та реалізації заходів запобігання злочинам;

- особистісно-рольові властивості (соціальні позиції, рольові особливості тощо);
- соціально-психологічні якості (особливості особи, які сформувалися на базі її психічних станів і процесів у ході власного соціального досвіду; спрямованість особистості, мотиваційна сфера, потреби, установки, інтереси тощо);
- риси правової й моральної свідомості;
- кримінально-правові ознаки (спрямованість злочинної поведінки суб'єкта на конкретні суспільні відносини, узяті під охорону законом; ступінь і характер суспільної небезпечності вчиненого злочину; способи, обрані для досягнення злочинної мети; мотив, яким керувався суб'єкт злочину; ставлення винного до вчиненого) [9, с. 37–40].

На думку М.А. Селіванова, характеристика особи злочинця включає такі дані:

- соціальні (соціальний стан, освіта, національність, сімейний стан, професія тощо);
- психологічні (світогляд (світосприйняття), переконання, знання, навички, звички, емоції, почуття, темперамент тощо);
- біологічні (стать, вік, особливі прикмети, фізичні дані: сила, зріст, вага та деякі інші) [12, с. 132].

Доречною є позиція М.Ю. Валуйської, яка радить використовувати такі критерії для дослідження особи злочинця:

- домінуючі інстинкти;
- умови соціалізації (особливо ранньої);
- темперамент;

- інтелект;
- вольові якості;
- мотивація злочину (зокрема ступінь віддаленості від умовної психологічної норми рушійних сил конфлікту, вирішився у вчиненні вбивства);
- суб'єктивна кількість зусиль, що прикладалися для досягнення злочинного результату (фізичних, інтелектуальних, психологічного навантаження для подолання психологічних бар'єрів);
- ступінь підготовленості вбивства [3, с. 140].

Зазначимо, що у законодавчому визначенні автор не відобразив соціальну складову характеристики особи злочинця. Важливим є те, що, розробляючи криміналістичну характеристику особи злочинця, дослідники користуються даними кримінології, кримінального права, судової психології. Так, у кримінології вивчаються такі дані, що характеризують особу злочинця:

- 1) соціально-демографічні;
- 2) кримінально-правові;
- 3) моральні якості;
- 4) психологічні ознаки;
- 5) фізичні (біологічні) характеристики [7, с. 86–87].

Ми погоджуємося з М.М. Єфімовим, який відзначає, що дані про особу, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, передбачене ст. 296 Кримінального кодексу України, складаються з таких властивостей:

- 1) біологічні та фізичні
- 2) соціально-демографічні;
- 3) моральні;
- 4) психологічні [6, с. 47].

Тому відповідно до такої системи ми їх і будемо розглядати.

Фізичні та біологічні властивості особи злочинця, що вчинила хуліганство, мають значення на початковому етапі розслідування у слідчій ситуації, коли особа зникла з місця події. Саме в цей момент на перший план виходять такі відомості: ознаки зовнішності та одягу злочинця; його функціональні ознаки (хода, міміка, жести тощо); тембр голосу та інші. Однак не завжди можна визначити залежність між певними фізичними (наприклад, статураю) або біологічними (наприклад, голосом) властивостями та особою, яка вчиняє злочини зазначеної категорії. Дійсно, іноді злочинцю для вчинення хуліганства потрібно мати відповідну фізичну силу (наприклад, під час нанесення тілесних ушкоджень або знищення майна в кафе) чи володіти певними біологічними ознаками. Разом з тим однозначно назвати ці ознаки постійними не можна [6, с. 48].

Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого у зв'язку з проведенням спортивно-масових заходів, буде досліджуватися нами через соціально-демографічні відомості. На підставі аналізу кримінальних проваджень встановлено, що хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або громадськості, який виконував обов'язки з охорони громадського порядку, вчиняли чоловіки у 98% випадків.

Визначено, що на момент вчинення злочину злочинці перебували у віці від 18 до 30 років (67%), від 14 до 18 років (5% засуджених), від 30 до 40 років (16%), особи віком 40 років та старші (у 12% випадків).

Проведеним дослідженням стосовно рівня освіченості особи було встановлено, що неповну середню освіту мають 1% правопорушників, середню – 2%, середню спеціальну – 26%, базову вищу – 43%, вищу – 28%. На наш погляд, цей критерій впливає на життєдіяльність, розуміння наслідків своїх вчинків хуліганями.

За результатами вивчення кримінальних проваджень нами встановлено, що особи без постійного місця роботи вчиняють 49% досліджуваних правопорушень, учні (студенти) – 34%, працюючі – 27%.

Щодо наявності сімейних відносин, то одружені особи відповідно до проведеного нами дослідження вчиняли хуліганські дії лише у 18% випадків.

Однією з найактуальніших і найнебезпечніших проблем сучасної України є поширення вживання алкоголю та наркотиків серед значної частини населення. Внаслідок ослаблення самоконтролю, порушення мислення поведінка людини різко відрізняється від звичайної, штовхаючи на несподівані, не зрозумілі з позицій розуму, вчинки. Г.А. Насімов про вживання алкоголю говорить, що, знімаючи внутрішні заборони-бар'єри, обмежники і вивільняючи дрімаючу в людині агресивність, він може приводити до вчинення насильницьких дій, реалізація яких у тверезому

стані, внаслідок свідомого контролю, була б неприпустима. Алкоголь не тільки полегшує вчинення злочинів, але і сприяє прояву жорстокості, що доходить іноді до садизму [10, с. 133].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень стосовно вчинення хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади або громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, дав змогу встановити, що 81% осіб, засуджених за хуліганство, вчинили цей злочин у стані сп'яніння. Недарма М.В. Салтєвський визначав особу хулігана як «охочого до спиртних напоїв» [11, с. 20].

Наявність судимості також повинна вивчатись під час дослідження особи злочинця. Загалом рецидив кримінальних правопорушень – це найнебезпечніший вид їх множинності. Адже рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин.

З огляду на сказане рецидив кримінальних правопорушень може бути як тоді, коли особа вчинила злочин, була засуджена за нього, відбула покарання і до закінчення строку судимості або до її зняття знову вчинила умисний злочин, так і тоді, коли після засудження за нього і до повного відбування покарання знов вчинила умисний злочин. Рецидив злочинів можливий у тому разі, коли особа, будучи засудженою за вчинений злочин, була звільнена судом від покарання або його відбування і під час перебігу строків судимості вчинила новий умисний злочин.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дав змогу зробити висновок, що особи, які вчинили хуліганство, пов'язане з опором представникові влади або громадськості, який виконував обов'язки з охорони громадського порядку, були раніше засудженими в 16% від загальної кількості, з них 9% відбували покарання за вчинення досліджуваного кримінального правопорушення. Тому після виявлення означених суспільно-небезпечних діянь потрібно провести перевірку по обліках осіб, раніше засуджених за хуліганство.

Крім того, слід навести позицію Б.С. Волкова, який слушно відзначив, що ґрунтом хуліганських спонукань є безкультурність, невихованість, жорстокість. Дикі наміри і вчинки народжуються дикими звичаями і звичками [5, с. 49]. Але така характеристика хуліганських спонукань не викриває їх першопричини, генезису, не дає відповіді на запитання: чому людина поводитьсь таким чином, якої мети вона прагне досягти, заради чого вона протиставляє себе суспільству. Іноді лише мотив дозволяє відмежувати хуліганство від суміжних кримінальних правопорушень. Адже відсутність у вчиненому діянні мотиву явної неповаги до суспільства свідчить і про відсутність хуліганства, хоча б дії винного певним чином порушували громадський порядок і характеризувались застосуванням насильства до потерпілого, знищенням майна тощо.

Так, 2 квітня 2017 року приблизно о 19 год 30 хв до садиби в с. Розсохи (Перемишлянський район, Львівська обл.) приїхав на власному автомобілі марки «Таврія» бежевого кольору гр. Д. з дружиною, малолітньою донькою та батьком у гості до сестри дружини. Через декілька хвилин поблизу їхнього авто припаркувався автомобіль «Volkswagen» сірого кольору, з якого вийшли гр. В., гр. Й. та гр. К. У подальшому 10–15 хвилин зазначені особи шарпали за одяг гр. Д., звинувачуючи його у тому, що дорогою у село через нібито обгін, здійснений гр. Д., кілька хвилин тому у їхній автомобіль влучив камінець з дороги та подрав капот. Також вони голосно кричали, ображали гр. Д. та висловлювались нецензурною лайкою, погрожували розправою йому та пасажирам його авто. За деякий час за гр. Д. намагався заступитись його батько, однак вищезазначені особи почали його ображати, висловлюватись на його адресу нецензурною лайкою. Приблизно через 10–15 хв. після початку сварки до правопорушників підійшов гр. Ж., відрекомендувався депутатом Остаповицької сільської ради та зробив їм зауваження, сказавши, що вони не мають права вчиняти хуліганські дії. Натомість вищезазначені особи йому відповіли, хто він мовляв такий, обступили його. За його словами, за декілька хвилин односельчани відтягнули гр. Ж., а правопорушники на його падіння навіть не звернули уваги, а припинили свої дії приблизно о 20 год. лишень після того, як після його падіння до місця події підбігли мешканці с. Розсохи, щоб заступитись за нього [13].

На нашу думку, потрібно визначити кореляційні зв'язки між хуліганом та особою потерпілого. Докладніше ми їх визначимо під час дослідження наступного елементу криміналістичної характеристики. Але зараз наведемо позицію Є.С. Центрова, який поділяє їх за такими ознаками:

- 1) за часом виникнення (що утворюється до вчинення злочину та що виникає у процесі злочинного посягання);
- 2) за характером (наявністю чи відсутністю) взаємодії потерпілого і злочинця у процесі вчинення посягання зв'язок може бути безпосереднім (контактним) або ж опосередкованим;

3) за обставинами утворення зв'язки поділяються на такі, що розвиваються в результаті певних взаємовідносин, що існують між злочинцем і його жертвою до вчинення злочину; що утворюються в результаті гострої конфліктної ситуації безпосередньо до чи в момент вчинення злочину; що виникають за відсутності яких-небудь конфліктних взаємовідносин між жертвою і особою, яка вчиняє посягання до вчинення злочину [14, с. 60–62].

Висновок. Констатуючи вищенаведене, необхідно зазначити, що досліджувані кримінальні правопорушення переважно вчиняють осудні особи чоловічої статі у віці від 18 до 30 років. Характерною ознакою правопорушників є наявність вищої освіти. Також більшість досліджуваних діянь вчиняють особи без постійного місця роботи. Мотивом даної особи є усвідомлене прагнення виявити явну неповагу до суспільства шляхом вчинення дій, що грубо порушують громадський порядок. Крім того, слід зазначити, що здебільшого злочинець вчиняє хуліганські дії у стані алкогольного сп'яніння.

Список використаних джерел:

1. Антонян Ю.М. Изучение личности преступника: учебное пособие. М.: Изд. ВНИИ МВД СССР, 1982. 80 с.
2. Антонян Ю.М., Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Личность преступника. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. 366 с.
3. Валуйская М.Ю. К вопросу о типологии лиц, совершивших умышленные убийства при отягчающих обстоятельствах. Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України: наук. теоретич. журнал. 2000. Вип. 2. С. 140.
4. Ведерников Н.Т. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики преступления. Криминалистическая характеристика преступлений: сб. науч. тр. М.: Всесоюз. ин-т по изучен. причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1985. С. 76–79.
5. Волков Б.С. Мотивы преступлений. Казань, 1982. С. 49–50.
6. Єфімов М.М. Організація і тактика розслідування хуліганства: навч.-практ. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 125 с.
7. Іванов Ю.Ф., Джужа О.М. Кримінологія: навч. посіб. Київ: Вид. Паливода А. В., 2006. 264 с.
8. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн.1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки, 2007. 424 с.
9. Даньшин І.М., Голіна В.В., Валуйська М.Ю. Кримінологія: загальна та особлива частини: підручник / за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Х.: Право, 2009. 288 с.
10. Насимов Г. А. Причины и меры предупреждения убийств: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2004. 279 с.
11. Салтевский М.В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях. Криминалистика и судебная экспертиза. Киев, 1982. Вып. 25. С. 13–21.
12. Селиванов Н.А. Советская криминалистика: система понятий. М.: Юрид. лит., 1982. 152 с.
13. Архів Перемишлянського районного суду Львівської обл. Справа № 449/613/17. 2017 р.
14. Центров Е.Е. Криминалистическое учение о потерпевшем. М.: Московский гос. ун-тет, 1988. 160 с.